

Studietur for miljø- og teknikudvalget, Randers Kommune

AABENRAA - FLENSBURG - HAMBURG

16.-17. APRIL 2015

BYEN TIL VANDET - Udvikling af Randers bymidte

Deltagerliste

Formand for miljø- og teknikudvalget	Frank Nørgaard
Medlem af miljø- og teknikudvalget	Torben Hansen
Medlem af miljø- og teknikudvalget	Kim Kristensen
Medlem af miljø- og teknikudvalget	Iben Sønderup
Medlem af miljø- og teknikudvalget	Jens Peter Hansen
Medlem af miljø- og teknikudvalget	Christian Brøns

Direktør for Miljø og Teknik	Lene Andersen
Afdelingschef i Plan og Byg	Lars Peter Salhøj
Afdelingschef for Sekretariat, Veje og Bygninger	Rune Asmussen
Afdelingschef i Natur og Miljø	Nels Markussen
Sektionsleder i Plan	Britta Pørksen
Planmedarbejder	Malene Lauge Nielsen

Baggrund og formål

Formålet med studieturen er at give inspiration til udvikling af Randers bymidte, særligt med fokus på projektet "Byen til vandet".

Byrådet igangsatte i 2014 forundersøgelsen "Byen til Vandet" på baggrund af Vision 2021, og visionen er at byen i 2021 har "udviklet et helt nyt Randers centrum, hvor middelalderbyen og åen og fjorden opleves som et hele."

Forundersøgelsen skal danne baggrund for en beslutning i byrådet, der skal udpege retningen for byens udvikling, og motivationen er at højne livskvaliteten i midtbyen og at gøre byen endnu mere attraktiv for investeringer.

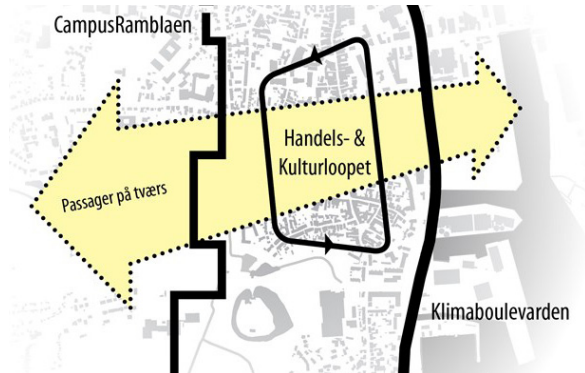
Ambitionen er at binde byen og vandet sammen, at udnytte den fantastiske og naturgivne ressource som åen og fjorden er, og at sikre nye byudviklingsmuligheder i hjertet af Randers. Ambitionen er også at udviklingen i Randers midtby skal kunne fremhæves som et af nutidens mest visionære eksempler på synergier mellem totaløkonomi, klimatilpasningsløsninger, byudvikling og bykvaliteter, infrastruktur og natur.

Grundlæggende handler opgaven om at finde og udnytte mulighederne og potentialerne i Randers. En anlægsinvestering i Randers skal i fremtiden så vidt muligt kunne løse flere ting på én gang – aldrig kun én ting ad gangen. For at få den bedste totaløkonomiske effekt ud af hvert scenarie handler det om at få så meget ud af alle nødvendige investeringer i infrastruktur og klimatilpasning som muligt.

Det unikke ved forundersøgelsen for Byen til Vandet er at byplanfaglige, ingeniørfaglige, landskabs- og naturfaglige samt procesfaglig ressourcer på et tidligt stadie i processen kombineres med en markeds- og totaløkonomisk tilgang. Herigennem er forundersøgelsens opdrag at sætte samlet værdi på samspillet og synergien mellem flere forskellige betydningsfulde elementer i en ny og attraktiv byudvikling af Randers midtby.

Som inspiration til forundersøgelsen for projekt "Byen til Vandet" tog miljø- og teknikudvalget på studieturen til Aabenraa, Flensburg og Hamburg i april 2015.

Aabenraa

Aabenraa

Besøg på Rådhuset i Aabenraa, hvor borgmester Thomas Andresen (V) fortalte om "Fremtidens købstad - 2035"

Aabenraa vil være "Fremtidens Købstad", hvor bymidten er kommunens fyrtårn – og der er udarbejdet en solid, god og detaljeret plan.

Kommunens udviklingsønsker og -muligheder understøttes af, at der kommer 1600-1800 nye arbejdspladser med det nye akutsygehus, der for øjeblikket er under opførelse i byen, og så mange som muligt skal gerne bosætte sig i kommunen. Hertil kommer, at kommunen har 3500 indpendlere fra Tyskland, så der er ingen mangel på arbejdskraft.

Byrådet lagde vægt på en bred og inddragende politisk proces i forbindelse med "Fremtidens Købstad". Både opposition og byrådsflertal deltog i bedømmelsen af projektet. Planen er meget konkret.

"Vi skal have mange små spadestik, samtidig med at vi har det store". Hvis man vil have investorer med, er det ekstremt vigtigt at have kontinuitet i politikken. Slutmålet fremgår af publikationen "Fremtidens købstad", som blev uddelt ved præsentationen.

Anlægsbudgettet er på 120-150 mio. kr. pr år. Pt. investeres meget i skoler, og byrådet har lige brugt 110 mio. kr. på skolerenovering + 109 mio. kr. på ny skole i Bov samt bl.a. lidt til en landsbyskole. Investeringer i yderområderne af kommunen er nødvendige for at sikre ro på bagsmækken ift. at udvikle bymidten. Det er ikke muligt at etablere boliger på havnen pga. virksomhederne på havnen og havnens aktiviteter.

"Vi besluttede, at vi vil have detailhandel i Aabenraa. Vi investerer, også selv om udviklingen fortsat går ned ad bakke og næppe kan vendes".

"Konsensus i byrådet omkring planen – det er det vigtigste. Ellers dør den og generer ingen investeringer udefra".

Herefter orienterede Bo Riis Duun, afdelingschef for Kultur, Plan og Fritid, om baggrunden for planen, om processen for planens udarbejdelse, og om hovedpunkterne i planen, og 2 medarbejdere fra forvaltningen gav os en spændende guidet tur rundt i bymidten af Aabenraa.

Rote Strasse i Flensburg

Rote Strasse i Flensburg

Flensburg (83.000 indbyggere). Vi startede med at besigtige Rote Strasse.

Den hyggelige gade Rote Strasse med 40 butikker, cafeer, gallerier, kunsthåndværk mv. på bare 200 meter er en charmerende handsgade skabt i samarbejde mellem handlende, liberale erhverv og grundejere over mere end 30 år. Gaden har eget logo, egen hjemmeside og er en destination i byen – kendt langt ud over Flensburgs grænser. Se evt. www.rotestrassen.de/willkommen/.

Det er lykkedes at skabe et helt unikt miljø på privat initiativ. Grundejerne har betalt og udført hele belægningen, hvorefter den er blevet overdraget til kommunen, der drifter den.

Vi så de stemningsfulde baggårde og besøgte et par af butikkerne, bl.a. Weinhaus Brasch, der har specialiseret sig i rom og er et godt eksempel på oplevelsesøkonomi.

Gågaden (PACT 1) og havnen i Flensburg

Gågaden i Flensburg (PACT 1)

Gågaden er en flot og levende hande­lsgade. I 2007-08 blev den med løftet nye belægninger, byrumsinventar mv. (PACT 1). Projektet var medfinansieret af grundejerne, der efterfølgende har kunnet hæve huslejen. Samarbejdet var organiseret som et "Business Improvement District" (BID), hvor alle grundejere i fællesskab medfinansierer udviklingstiltag for en afgrænset periode. P.t. gennemføres endnu en runde efter BID-modellen – denne gang med fokus på markedsføring af bymidten (PACT 2). Malte Gräve fra Industrie- und Handelskammer Flensburg viste rundt og fortalte om projektet og grundejernes udbytte af det. Han blev suppleret af Dagmar Noack som er City Manager og med i styregruppen for PACT 2.

Pact 1-projektet handlede om renovering af forsyningsledninger, kloakker, belægninger og belysning samt om etablering af strømudtag og forbedret byudstyr. Projektet kostede i alt 4 mio. euro, heraf betalte grundejerne 3,2 mio. euro og kommunen 800.000 euro.

Flensburg har ikke noget City Management, dvs. ingen organisation, der tager sig af at udvikle bymidten. Initiativet til PACT1 kom fra Industrie- und Handelskammer Flensburg.

Pact 2-projektet handlede bl.a. om markedsføring, forbedret julebelysning og om en renere bymidte. To personer går igennem bymidten hver dag kontakter dem hos kommunen, der skal gøre rent, hvor der er beskidt.

Det var meget inspirerende at se, hvor meget det er lykkedes at få udført for private midler i gaden. Der er faktisk ikke tradition for denne måde at finansiere på i Tyskland. Det er en relativt ny lov, der gør det muligt. Når der er et flertal af grundejere, der ønsker gennemførelse af projektet skal alle gå med. Udgiften fordeles efter fx antal facademeter til gaden eller efter grundstørrelse.

Hamburg

Grundlagt: år 834
Indbyggere i byen: ca. 1,8 mio.
Indbyggere i storbyområdet: ca. 5,0 mio.

Hamburg er den næststørste by i Tyskland og den ottende største by i Europa. Byen danner sin egen delstat, og er beliggende ved floden Elben, ca. 100 km. sydøst for dens munding i Nordsøen.

Tyskland i 1900-tallet var præget af de to verdenskrige, hvor Hamburg med sine mange store værfter og høje industriproduktion var mål for allierede bombardementer. Både selve bomberne og de efterfølgende brande lagde store dele af byens centrum i ruiner. De vidtstrakte havneområder blev næsten fuldstændigt ødelagte, og det samme gjorde en del af byens omfattende industrianlæg. Den efterfølgende genopbygning af Hamburg gik stærkt de følgende år, og den skabte ny økonomisk vækst for byen, som tilfældet var for store dele af Vesttyskland.

Hamburg er en af Tysklands ældste og mest velhavende byer, men er også en international metropol med Tysklands næststørste indbyggertal, hvor 15 procent af de omkring 1,7 millioner indbyggere i øvrigt er immigranter. Med 2.500 broer har Hamburg flere broer end både Amsterdam, Venedig og London tilsammen.

Neuer Wall og Neustadt

Neuer Wall og Neustadt

Vi startede gåturen i midtbyen med at se Neuer Wall, som er en af de ti førende shoppinggader i Europa med eksklusive tilbehør, designermøbler og luksusmode. Neuer Wall er – ligesom gågaden i Flensburg – udviklet som led i et Business Improvement District, hvor grundejerne kollektivt finansierer en tidsbegrænset udviklingsplan.

Grundejerne i Neuer Wall betalte således for et par år siden en totalreovering af belægninger og inventar i gaden, der har skabt sammenhæng i handeleggaden med f.eks. ens blomsterkrukker, gadelamper, cykelstandere mv. Der er en plads i midten af gaden, og her skaber de større blomsterkrukker et godt rum at opholde sig i.

Hvor Neuer Wall ender, begynder bydelen Neustadt, der har styrket sin identitet og attraktivitet over de seneste 10 år. Fra at være præget af slidte barer og natklubber, har kvarteret i dag en blanding af kunsthåndværk, gallerier, mode- og designbutikker, jazzklub, cafeer, restauranter, mv.

Siden 2004 har kvarteret haft en kvartermanager, der er ansat af den lokale handelsstandsforening, men finansieret 50 % af kommunen og 50 % af grundejerne. Han er i daglig kontakt med grundejere, beboere, erhvervsdrivende og kommune, holder hver 6. uge fællesmøder for alle interessenter i bydelen og organiserer faste events som f.eks. kunstmarked og loppe-marked. Han har været omdrejningspunktet for udviklingen af kvarteret.

På ruten gennem Neustadt så vi et af de 33 skilte, der er opsat for at fortælle bydelens historie og udarbejdet i samarbejde mellem kvartermanageren og Hamburgs Historiske Museum.

HafenCity

HafenCity

Havnen i Hamborg er rygraden i byens økonomi, og er den næststørste havn i Europa, efter Rotterdam. I 1997 begyndte projektet HafenCity, som er en ny bydel på de tidligere havne- og industriarealer. Bydelen er på 157 ha, og skal huse 12.000 indbyggere og 40.000 arbejdspladser, når den er helt færdig i ca. år 2025. HafenCity vil forøge indbyggertallet i Hamborg med 40 procent.

Vi startede i Informationscentret, hvor vi fik en intro forud for rundvisning i området af guiden Thorsten Gödtel, HafenCity Hamburg GmbH.

Terrænet i HafenCity er hævet til ca. 8 meter over normalnul for at sikre mod oversvømmelser. Løsningen er bekostelig, men effektiv. Alternativet havde været at flytte det dige, der beskytter bymidten mod oversvømmelser, hvilket man har fravalgt. De store forskelle i tidevandstandene giver konstant forandrede byrum, hvor man ved lavvande kan gå på pontoner i vandet op til 9 meter under bygningernes reelle facader. Ved højevande bliver byrum, veje og pladser oversvømmede, og de er bygget til at kunne klare det.

Den centrale beliggenhed og de høje kvalitetsstandarder, hvilket afspejles blandt andet i blandingen af anvendelser og fokus på byrum i form af parker, pladser og promenader, adskiller HafenCity fra mange andre store internationale byudviklingsprojekter ved havnefronter.

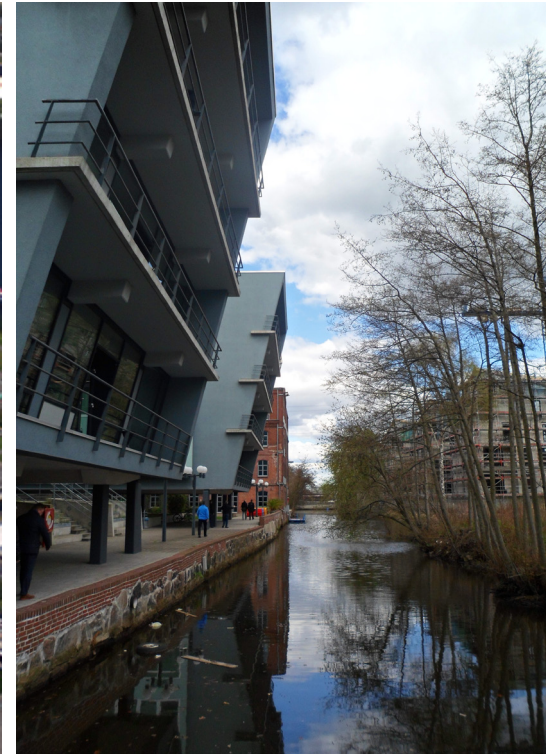
Det har været et mål for udviklingen af området, at der sikres flere anvendelser – også i form af både lejeboliger og andelsboliger til lav husleje, og ejerboliger til både høj og lav husleje. Herudover findes også kontorer, servicefunktioner, kulturelle institutioner, uddannelsesinstitutioner, skoler, børnehaver, hoteller, restaurationer, butikker med meget mere i området. Mere end 500 virksomheder har allerede slået sig ned i HafenCity.

På en fremtrædende plads helt i front mod Elben bygges i disse år Elbphilharmonie, tegnet af Herzog & de Meuron. Bygningen er bekostelig og er blevet forsinket betragteligt undervejs, men vil blive et vartegn for Hamburg med sine to koncertsale, femstjernet hotel og 45 lejligheder.

De private investeringer i området beløber sig til omkring 64 mia. kr., mens de offentlige investeringer beløber sig til omkring 18 mia. kr., som hovedsageligt finansieres af salg af jord til ca. 12 mia. kr.

Til forvaltningen af udviklingen af området blev virksomheden HafenCity Hamburg GmbH grundlagt i 1997 som et 100 % datterselskab af byen Hamburg. Virksomheden tager sig af grundsalg, investering og etablering af veje, broer, pladser, parker, moler og promenader, kontraktlige forpligtigelser, kommunikation og bygningskonkurrencer. Ved at have ikke-statslige opgaver i sin egen virksomhed sikrer Hamburg en intensiv arbejdsdeling, der styrker effektiviteten og kvaliteten af byudviklingsopgaven og samtidig sikres en høj statskontrol.

Harburg

Harburg

Harburg er en af Hamburgs 7 bydele med ca. 25.000 indbyggere, som ligger 14 km mod syd og adskilt fra bymidten af Europas største flodø Wilhelmsburg. Byen fik købstadsrettigheder i 1200-tallet, og har gennem tiderne været belejret af flere forskellige magter, herunder Frankrig.

Indtil 1938 var bydelen en selvstændig kommune, og den har fortsat sin egen lokalidentitet. Sammen med Wilhelmsburg indgik Harburg fra 2006-2013 i en såkaldt "byggeudstilling" med 70 projekter, der havde til formål at løfte denne del af Hamburg socialt, økonomisk og klimamæssigt.

Vores guide, Lukas Grellmann, tog os med rundt i Harburger Binnenhafen, inderhavnen i Harburg, som har været under omdannelse siden starten af 1990'erne til et blandet område med attraktive boliger, erhverv og rekreative kvaliteter.

Området er tidligere havne- og industriareal, men også tidligere slotsholm for Harburg. Slottet kan endnu genfindes i området, trods endog store ombygninger. Med anlæggelse af en sluse kan vandstanden i området kontrolleres, hvilket også sikrer mod klimamæssige katastrofer.

Målet er at skabe en attraktiv havnefront til byudvikling, som fastholder områdets historiske betydning. Det blev understreget i en konkurrence afholdt i 2005, hvor de vigtigste elementer i området er den centrale stjerneformede park og 4 multianvendelige områder.

Planlægningen for området blev færdiggjort i 2013, og området venter nu på at blive udviklet. Dog forhindrer en højspændingsledning midt i området byudvikling netop under denne.

Wilhelmsburg

Wilhelmsburg

Øen Wilhelmsburg blev i 1672 erhvervet af Georg Wilhelm af Braunschweig-Lüneburg-Cell, og blev herefter langsomt befolket. Øen blev sammenlagt med den sydligere bydel Harburg i 1927, men har siden 2008 været en selvstændig bydel i Hamburg-Mitte.

I 2013 lagde øen grund til Den International Garden Show. En stor park blev anlagt og bymidten blev udvidet med en række innovative bolig-, erhvervs- og kulturbyggerier omkring en stor plads som indgangen til parken "Inselpark".

I området ligger bl.a. en ny svømmehal, en sportsarena samt ministeriet for byudvikling og miljø, Hamburg, som blev opført i 2013. 1.500 medarbejdere har taget "springet over Elben" og arbejder nu i en af de mest visuelt moderne bygninger i byen, som også indtager en pionerrolle i forhold til energieffektivisering.

Parken er på ca. 100 ha. og mottoet for Garden Showet var "Jorden rundt på 80 haver". Temaerne for haverne skulle være en verden af bevægelse, havne, kontinenter, kulturer, verdensreligioner, natur eller vand.

I 2013 skulle man indløse billet for at se parken, og de høje billetpriser gjorde, at det forventede besøgstal ikke blev indfriet. Manglen på markedsføring og de efterfølgende høje driftsomkostninger for kommunen har også givet mange dønninger i området. Nogle har endvidere også kritiseret parken for at lægge beslag på de eksisterende engområder med anlæggelse af en "kunstig natur".

Afrunding

Udvalget havde en spændende og inspirerende studietur til Aabenraa, Flensburg og Hamburg. De forskellige besøgte lokaliteter bidrog på hver deres måde og i hver deres skala til at inspirere til arbejdet med udvikling af Randers Bymidte særligt med fokus på ”Byen til vandet”.

Der blev besøgt mange spændende fysiske byrumsløsninger, der kan inspirere os i Randers. Samtidigt var det interessant at opleve de alternative metoder til finansiering af både anlæg og drift af byrumsløsninger og gaderenoveringer, der kunne opleves både i Flensburg og Aabenraa.

Randers Kommune

Laksetorvet

8900 Randers C

Tlf. 8915 1515

randers.kommune@randers.dk

TBJN 08-04-2015

Rote Strasse, Flensburg

Udvikling af Randers bymidte / "Byen til vandet" – studietur for MTU 16-17/4 2015

Formålet med studieturen er at give inspiration til udvikling af Randers bymidte, særligt mhp. projekt "Byen til vandet".

Torsdag 16. april 2015

Kl. 7.00: Afgang med bus fra Randers Rådhus (der er 185 km). Morgenmad og kaffe i bussen.

kl. 9.15: **Aabenraa:** Præsentation/rundvisning om projekt "Fremtidens Købstad" ved planchef Bo Riis Duun /arkitekt Christian Hylgaard. Evt. deltager også en politiker fra Aabenraa Byråd. Med fokus på byens møde med vandet, klimatilpasning, sammenbinding af by og vand.

Projekt fremtidens købstad

Aabenraa (16.000 indbyggere) gennemførte i 2013-14 konkurrence med støtte fra Realdania om "Fremtidens købstad". Der er nu vedtaget en udviklingsplan for Aabenraa med tre delprojekter, som er nerver i hver sit vigtige delområde i Aabenraa bymidte. De tre projekter forholder sig til havvandsstigninger, klimasikring og udvikling af en levende bymidte med et godt handelsliv:

Handels- & Kulturloopet samler handelsområdet i bymidten i et kredsløb mellem gågaden, Madevej og Klimaboulevard. Som ankerpunkter nord og syd i loopet foreslås der to kulturinstitutioner, der skal være med til at trække publikum ind til byen. I den sydlige ende evt. et overdækket markedsområde. I den nordlige ende evt. et kulturtorv, hvor der blandt andet skabes sammenhæng med Sønderjyllandshallen. Det kan bidrage til et forstærket hjerte i byen, som blander handel med kultur og andre publikumsaktiviteter. H.P. Hanssens Gade bliver samtidig et nyt grønt strøg i bymidten uden hurtig gennemkørende trafik.

Klimaboulevarden er byens nye gennemfartsvej og består af Gasværksvej, som kobles sammen med Løgumklostervej og Skibbroen. Den bliver Aabenraas nye ansigt mod øst. På østsiden af Klimaboulevarden anlægges både en vold og en kanal, der sikrer byen mod havvandsstigninger. Boulevarden håndterer og fordeler byens gennemkørende og tunge trafik. Det bliver en grøn boulevard med træer og bred midterrabat - altså et naturskønt område.

Campus-Ramblaen er en markeret og bred stiforbindelse, som er skitseret fra campusområdet ved gymnasierne i den nordlige ende og til svømme- og idrætscentret med den nye multiarena og Kongehøjskolen i den sydlige. Ramblaen er tænkt som en fysisk forbindelse mellem læring og bevægelse og skal i sig selv indbyde til aktivitet. Samtidig fungerer den som del af en klimasikring af området ved Dyrskuepladsen.

kl. 11.00: Videre til Flensburg (der er 37 km)

kl. 11.45: Ankomst **Flensburg** (83.000 indbyggere). Vi starter med at se **Rote Strasse**.

Den hyggelige gade **Rote Strasse** med 40 butikker, cafeer, gallerier, kunsthåndværk mv. på bare 200 meter er en charmerende handelsegade skabt i samarbejde mellem handlende, liberale erhverv og grundejere over mere end 30 år. Gaden har eget logo, egen hjemmeside og er en destination i byen – kendt langt ud over Flensburgs grænser. <http://www.rotestrasse.de/willkommen/>

Vi ser gaden på egen hånd. Rejselederen har i januar haft møde med to medlemmer af handelsstandsforeningen og har frisk viden om gaden. Han fortæller historien om Rote Strasse, fører os igennem gaden og fortæller, hvordan det er lykkedes at skabe dette unikke miljø. Vi ser de stemningsfulde baggårde og besøger et par af butikkerne, bl.a. Weinhaus Brasch, der har specialiseret sig i rom og er et godt eksempel på oplevelsesøkonomi.

Kl. 12.30: Frokost på restaurant Viva, Rote Strasse 15a, der er bestilt tapas til os.

kl. 13.40: Videre til fods til næste punkt – der er 800 meter

kl. 14.00: Næste punkt er **Flensburgs gågade**, som er en flot og levende handelsegade. I 2007-08 blev den med løftet nye belægninger, byrumsinventar mv. Projektet var medfinansieret af grundejerne, der efterfølgende har kunnet hæve huslejen. Samarbejdet var organiseret som et "Business Improvement District", hvor alle grundejere i fællesskab medfinansierer udviklingstiltag for en afgrænset periode. P.t. gennemføres endnu en runde efter BID-modellen – denne gang med fokus på markedsføring af bymidten.

Møde og rundvisning **Malte Gräve fra Industrie- und Handelskammer Flensburg** som fortæller om projektet og grundejernes udbytte af det. Evt. deltager også en grundejer i mødet

Mødested: Industrie- und Handelskammer, Heinrichstr. 28-34
24937 Flensburg.

Kl 15.45: Videre til Hamburg (der er 163 km)

kl. 18.00: Ankomst og indkvartering på centralt beliggende hotel i Hamburg: Europäischer Hof, Kirchenallee 45, 20099 Hamburg <http://www.europaeischer-hof.de>

kl. 18.30: Afgang til fælles middag på restaurant Das Cox, Lange Reihe 68. Der er 500 meter til fods. Vi bestiller på restauranten.

Inselpark, Hamburg

Torsdag 17. april 2015

Fra kl. 6.30: Morgenmad.

Inden kl. 8.15: bagagen stilles aflåst på hotellet. Buschaufføren tager den med, inden han/hun henter os i HafenCity.

kl. 8.15-10.15: Program til fods i bymidten.

Vi starter med at se **Neuer Wall**, som er et attraktivt butiksområde i bymidten. Her har vi særligt fokus på, hvordan der er skabt **sammenhæng i handelsgaden** med **flotte (høje, slanke) blomsterkrukker**, betalt af grundejerne. Der er en plads i midten af gaden, og her er blomsterkrukkerne bredere og skaber et godt rum at opholde sig i. Neuer Wall er – ligesom gågaden i Flensburg – udviklet som led i et Business Improvement District, hvor grundejerne kollektivt finansierer en tidsbegrænset udviklingsplan.

Neustadt: Hvor Neuer Wall ender, begynder bydelen Neustadt, der har styrket sin identitet og attraktivitet over de seneste 10 år. Fra at være præget af slidte barer og natklubber, har kvarteret i dag en blanding af kunsthåndværk, gallerier, mode- og designbutikker, jazzklub, cafeer, restauranter, mv. "Individualitet som resultat af kvalitet og kreativitet" har været overskriften for udviklingen af kvarteret.

Siden 2004 har kvarteret haft en **kvartermanager**, Sascha Bartz. Han er ansat af den lokale handelsstandsforening, men finansieret 50% af kommunen og 50% af grundejerne. Han er i daglig kontakt med grundejere, beboere, erhvervsdrivende og kommune, holder hver 6. uge fællesmøder for alle interessenter i bydelen og organiserer faste events som fx. kunstmarked og loppemarked. Han har været omdrejningspunktet for udviklingen af kvarteret.

Ca. en gang om året trykkes **et hæfte, der præsenterer bydelens tilbud**, og som distribueres bredt i Hamburg. Formålet er at lokke turister og andre besøgende hened. Hæftet giver et godt overblik, og rejselederen har et eksemplar med.

Vi ser **ruten med de 33 skilte, der fortæller bydelens historie** – et projekt, der på samme tid binder bydelen sammen over store afstande, og samtidig understreger dets identitet. Det er lavet i samarbejde med Hamburgs Historiske Museum.

Vi slutter i gaden **Wexstrasse**, hvor profilskiftet er gennemført i samarbejde med boligselskabet SAGA, der betalte for istandsættelse af en del butiklokaler, hvilket gjorde det muligt for de små og interessante butikker/cafeer at komme ind. Besøg i et par cafeer/butikker, hvor vi spørger til deres erfaringer.

Herfra til fods de 1300 meter fra bymidten til HafenCity – Hamburgs nye bydel ved vandet.

kl. 10.30: Rundvisning i bydelen **HafenCity** med fokus på byrum, grønne områder og byens møde med vandet. Vi starter i Informationscentret Kesselhaus, Am Sandtorkai 30, hvor vi får en intro – og derefter rundvisning i området. Guide: Thorsten Gödtel, HafenCity.

Bydelen er på 157 ha og skal huse 12.000 beboere og 40.000 arbejdspladser, når den er færdigudbygget i ca. 2025. Den udvider Hamburgs bymidte med hele 40%. Byrum er prioriteret højt, og HafenCity er blevet et poulært sted at gå tur for hamburgenserne. Det skyldes også, at byrum og grønne områder fylder markant mere her end i den gamle bymidte. Blandt de bylivsskabende højdepunkter i HafenCity er en stor "Lege- og opholdspark for alle aldre". Den vil vi se grundigt på under rundvisningen.

Projektet har givet inspiration til flere danske byudviklingsprojekter, og det kan inspirere på mange måder. HafenCity er bl.a. relevant at opleve for Randers Kommune af følgende grunde:

- › Sammenbinding af bymidte og havn. Terrænet i HafenCity er hævet til ca. 8 meter over normalnul for at sikre mod oversvømmelser. Løsningen er beko-stelig, men effektiv. Alternativet havde været at flytte det dige, der beskytter bymidten mod oversvømmelser, hvilket man har fravalgt.
- › Terrasser med brede trapper/bænke. Ved højvande bliver de oversvømmet, og de er bygget til at kunne klare det. Løsningen giver en tæt kontakt til vandet og styrkede rekreative kvaliteter.
- › Promenader, byrum og parker af høj kvalitet. Der er investeret meget i attrak-tive byrum og parker, og de fylder mere i % i HafenCity end de gør i bymidten. HafenCity er blevet hele Hamburgs nye promenade- og opholdsområde.
- › Grasbrookpark, som er en "grøn legepark for både børn og voksne". Flot, i høj kvalitet og placeret, så man naturligt slentrer igennem den på sin vej igennem HafenCity. Inspiration f.eks. til Justesens Plæne, men måske også til over-gangszonen mellem fjord og by i Randers.

Kl. 12.30: Buschaufføren henter os med bagagen, hvor rundvisningen slutter: Störtebeker Ufer 9, 20457 Hamburg. Vi kører til Harburg, lidt syd for bymidten (14 km), hvor vi spiser frokost.

kl. 13: Frokost på havnen i Harburg, Momento Di, Veritaskai 3, 21079 Hamburg. Vi tager dagens frokostmenu.

Harburg er en af Hamburgs syv bydele. Oprindeligt var den en selvstændig kommune, og den har fortsat en egen lokalidentitet. Den ligger 14 km. syd for bymidten – adskilt fra bymidten af Europas største flodø Wilhelmsburg.

Sammen med Wilhelmsburg indgik Harburg fra 2006-2013 i en såkaldt "byggeudstilling" med 70 projekter, der havde til formål at løfte denne del af Hamburg socialt, økonomisk og klimamæssigt. Projektet er nu afsluttet, men der formidles stadig om det, og IBA støtter formidlingen ved at give tilskud til guidede ture i området.

kl. 14: Vores guide, Lukas Grellmann, henter os på restauranten og tager os med rundt i "**Harburger Binnenhafen**", inderhavnen i Harburg, som har været under omdannelse siden starten af 1990'erne til et blandet område med boliger, erhverv og rekreative kvaliteter.

<http://www.hamburg.de/harburg/binnenhafen/4254286/binnenhafen/>

Havneomdannelsen i Harburg var altså allerede i gang inden 2006, men blev inkorporeret som IBA-projekt i forbindelse med byggeudstillingen fra 2006-13.

kl. 15.30: Sammen med guiden kører vi lidt nordpå til øen "Wilhelmsburg", som i forbindelse med IBA-projektet både "fik en ny bymidte" og en stor kvarterpark.

- > Bymidten omfatter en række innovative bolig-, erhvervs-, og kulturbyggerier omkring en stor plads, som samtidig danner indgang til kvarterparken "Insel-park".
- > Inselpark er på 100 ha. og blev anlagt 2013. Parken rummer masser af inspiration til landskabsplanlægning og kreativ udnyttelse af grønne områder til ophold og leg. <http://www.hamburg.de/parkanlagen/4292238/inselpark/>.

Vi tager et kig på egen hånd og kan evt. slutte af med en forfriskning på pladsen – fx. i Wälderhaus, som er et spændende temahus omkring træ og skovbrug. Det rummer cafe/restaurant, oplevelsescenter, konferencelokaler, hotel mv. <http://www.waelderhaus.de/>.

Ca. Kl. 16.45: Retur med bussen til Randers (382 km). Kaffe og øl/vand.

Ca. kl. 19: Aftensmad på rasteplads, 45 min. (passer med chaufførpause)

Ca. kl. 22: Ankomst Randers